

Chicagói emlékek

Hattula Moholy-Nagy

APÁM

Apám 38 éves volt, amikor születtem, világos emlékeim tehát a tekintélyes külsejű, mindig elegáns, ízlésesen öltözött középkorú férfiról vannak. Sűrű sötét hajában jellegzetes fehér sáv húzódott és széles mosolya minden fogát látni engedte. Bal hüvelykujja behajlott és megvastagodott egy sebesülés nyomaként, amit az első világháborúban tüzértisztként szerzett. Bal keze ezért soha nem látható a róla készült fotókon.

Apám 1937 júliusában érkezett az Egyesült Államokba, hogy a chicagói New Bauhaus igazgatója legyen. Anyám, Claudia húgom és én szeptemberben jöttünk utána. Hajóval utaztunk és az európai emigránsok millióihoz hasonlóan mi is Ellis Islandon léptünk az Egyesült Államok földjére. Első otthonunk Chicagóban a Knickerbocker Hotelben volt, közel a Michigan Avenue-hoz. Néhány hét után az Astor és Divison Street sarkán lévő nagy lakásba költöztünk. Itt laktunk körülbelül két évig.

Úgy emlékszem erre a lakásra, hogy óriási volt, hatalmas ablakaiból a Michigan-tóra lehetett látni. A nappali függönyei nehéz, kézzel szövött, durva tapintású szövetből készültek, amelyek tél elején fehéren kezdték és lassacskán felvették a sötét szén színét, amivel abban az időben fűtöttünk. A falakat a leghalványabb, legunalmasabb tapéta borította, amit csak apám fel tudott kutatni, hogy ne üsse a festményeit. A padlót japán tatami szőnyegekkel borították, ami ránézésre nagyon elegáns volt ugyan, de nekünk gyerekeknek elcsúszásaink katasztrofális eredményeként állandóan apró szálkákat kellett eltávolítanunk a térdünkől.

A takarékosan berendezett nappali és ebédlő bútorait még apám és első felesége szerezték be a húszas években, amikor a dessau Bauhausban éltek. Ezek közül néhány látható a Lucia által a mesterlakásról készített képsorozaton is. A hálószoba viszont mahagóni furnéros art deco luxusbútorral volt berendezve. Ez anyámnak egy gazdag üzletemberrel kötött első házasságából maradt.

1939 végén vagy 1940 elején átköltöztünk az Astor Streetről a Lakeview Avenue-ra. (Itt laktunk 1949 júniusáig, amikor anyám, húgom és én San Francisco-ba költözködtünk.) Bár ebben a lakásban is annyi szoba volt, mint az Astor Street-iben, ez az otthonunk kisebb volt, távolabb esett a városközponttól és sokkal, de sokkal kevesebbe került. Ebben az időben apám valamennyi anyagi forrását új vállalkozásába, a School of Design-ba fektette és elköltözésünket anyagi okok indokolták.

Ahogy múltak az évek, a Bauhaus bútorok lassan elhasználódtak, mintegy anyagi metaforájaként annak, ahogy Németország és a Bauhaus szüleim életére gyakorolt hatása is megkopott. A Lakeview Avenue-n lévő lakásban csak az ebédlőben maradt meg a puritán stílus: a porcelánnak, ezüstnek és poharaknak helyet adó fehér fa szekrényke, Breuer Marcel egymásba illeszthető fekete lakk székei, egy oszlopokon nyugvó nagy kerek fehér asztal és egy — ez volt a legjobb — asztal közepére helyezett rozsdamentes desszertkínáló. Anyám art deco bútora bebocsátást nyert a nappaliba és a tatami szőnyegetek sokkal konvencionálisabb sötétszürke szőnyegek váltották fel. Mire anyám később Kaliforniába majd New Yorkba költözött, már csak két kecses de kényelmetlen Breuer Marcel-féle acélcső-karosszék és egy négy részből álló, acélból és lakkozott fából készült asztal-sorozat maradt meg.

Amikor a Lakeview Avenue-ra költöztünk, apámnak különösen sok dolga volt az iskolájával és kevés időt töltött otthon. Nem mondhatom, hogy jól ismertem volna. Tartózkodó, barátságos emberként maradt meg az emlékezetemben. Mikor nagyobbak lettünk, megpróbált több időt tölteni velem és a húgommal. Kilenc-tíz éves koromban volt egy hetente ismétlődő programunk. A Lakeview Avenue egyik oldala a Lincoln Park mentén haladt, a park bejárata alig egy utcányira esett a lakásunktól. Vasárnap reggelként apám elvitt minket sétálni a parkba, mindig a kis mesterséges tóhoz, amit „lagúnának” hívtunk. Baktattunk a tó partján és apám mesélte a zöld disznó hosszú történetének újabb epizódját. Ennek az állatnak nagyon sok kalandja volt, valamennyi mesés színekben ragyogó környezetben játszódtott. Sok évvel később, Jenő nagybátyám, aki négy évvel volt idősebb apámnál, elmondta, hogy amikor kicsik voltak, ő mesélt történeteket az öccsének a zöld disznóról. Boldog voltam, hogy felfedezhettem: ez a disznó a családhoz tartozik.

Amikor körüljártuk a lagúnát és hazaértünk, anyám már tálalta az ebédet. Mindig ugyanazt, mindig nagyszerűen: sült csirkét tejfölös mártással. Évekkel később megkérdeztem tőle, hogy ő, aki ötletes és sokoldalú szakácsnő volt, miért készített minden áldott vasárnap csirkét. „Megkérdeztem apádat — válaszolta —, nem szeretné-e, hogy valami mást főzzek néha, borjút vagy disznót, de mindig nemmel felelt, csak csirkét akart. Hát csirkét csináltam.”

APÁM, A MŰVÉSZ

Emlékszem, hogy apám néha otthon is dolgozott, az Astor Streeten, majd a Lakeview Avenue-i lakásban is. Az Astor Streeten egy műteremmé átalakított szobában, a Lakeview Avenue-n a nappaliban.

Astor Street-i emlékeim apámról, amint fest, valószínűleg abból az időből

származnak, amikor a New Bauhaus 1938 júniusában bezárt és a School of Design még nem kezdte meg a munkát 1939 februárjában. Emlékszem, hogy néztem, amint pontosan bevészte a plexilapokat acéltűvel és acél borotvakéssel. Az egyik plexiszobor, amit *Iridescent Space Modulator*nak neveznek, hosszúka volt, s kékeszöld árnyékait a sok bevésített vízszintes vonal irizálóvá tette. Egy másik plexilapra sok-sok narancsszínű és fekete pontot festett. Elbűvölve ismertem rá az ablakon túli tűzlétra feketéjére és a rozsdásodást gátló miniumos festékfoltok világos narancsszínére.

A Lakeview Avenue-n a nappali szoba nagy ablaka északra nézett. Apám egy nagy, barna, festékfoltos festőállványt állított fel előtte. A húgomnak és nekem szigorúan megtiltották, hogy hat lábnál közelebb menjünk az állványhoz, akár volt rajta kifeszített vászon, akár nem. De ha betartottuk az előírt távolságot, megengedte, hogy nézzük, amint dolgozik, és ez mindig rendkívül érdekes volt. Amikor hozzákezdett egy vászonhoz, először ceruzával felvázolta a kompozíciót. El voltunk bűvölve rajztudásától, attól, hogy egyetlen lendülettel pontos köröket tudott rajzolni. Az is nagyon érdekes volt, amikor a háttérrel festette. Széles, síma ecsettel ütögette a vászon felületét, vastag foltokban rakta fel a festéket, apró kis dudorokat képezve a festékből. Egyszer, tizenkét éves lehettem, a *Leuk I* című képén dolgozott, amikor odaadta az ecsetet és vezette a kezemet. Egy nagyjából 2x2 cm-es részen én vittem fel a háttérrel a vászonra. De ez csak egyszer történt meg.

A harmincas évek végén, negyvenes évek elején az amerikaiak általában, és a chicagóiak különösen, nemigen vonzódtak az absztrakt művészethez. Apámnak kevés kiállítása volt az Egyesült Államokban. Chicagóban, amennyire én tudom, mindössze egyetlen bátor galériatulajdonos, Katharine Kuh mutatta be munkáit. Neki egyik fő célja volt, hogy megismertesse az amerikaiakat az európai avantgard művészekkel és egész sor ilyen jellegű kiállítást szervezett a második világháború kitöréséig. Apámnak életében soha nem volt önálló kiállítása az Art Institute of Chicago-ban, a város legtekintélyesebb — s egyben az ország egyik legfontosabb — múzeumában.

Egyetlen egyszer szerepelt csak az Art Institute-ban. Anyám, a húgom és én odamentünk, hogy találkozzunk vele. Apámat kisebbfajta tömeg vette körül egyik nagyméretű festménye előtt, és ő komoly beszélgetésbe merült egy látogatóval. Apám, erős akcentusával, megpróbálta elmagyarázni festményét és az absztrakt művészetet általában. „Ezt művészetnek tartják? Miért? Az én nyolc éves gyerekeim jobbat fest, mint amilyen ez!” Apám ahelyett, hogy megsértődött volna, hogy a férfinek nem tetszik az ő gyönyörű festménye, boldog volt, hogy magyarázhat.

Bizonyosan nem az ő hibája, hogy sem a húgom, sem én nem lettünk mű-

vészek. Mindig bátorított minket, hogy rajzoljunk, fessünk. Minden családi üdvözlőlapot mi csináltunk és elvárta tőlünk, hogy mi tervezzük meg papírbabáinkat. Mindketten éveken át jártunk a School of Design vasárnapi gyerekfoglalkozásaira. Művészi próbálkozásainkhoz kaptunk gyurmát, tollakat, rajzkrétát, vízben oldódó festéket. Először fekete fémdobozos Prang vízfestéket, majd a negyvenes évek közepén egy fokkal feljebb léptünk és tubusos Shiva kazeinfestéket használtunk. Ezt nagyon szerettem a szúrós szaga és gyönyörű színei miatt. Egyik legkedvesebb vasárnap délutáni foglalatosságunk volt, hogy rajzoltunk vagy festettünk, miközben szólt a rádió. Apám, az örök tanár, gyakran megnézte, amit csináltunk. Két tanítására emlékszem. Az egyik, hogy mindig kell valami fehér területet hagyni a képen, mert ez kiemeli a kompozíciót. A másik, hogy hogyan kell kimosni az ecsetet vízzel és szappannal.

Gyerekkoromban szerettem rajzolni. Még most is élvezem, bár nem vagyok tehetséges. Egyszer, amikor éppen semmi mást nem rajzoltam, mint lehetetlenül karcsú fiatal nőket, (korábban viszont állandóan lovakat rajzoltam) apám adott egy feladatot. Azt mondta, rajzoljak női alakokat, az elsőt a szokásos karcsúságban, aztán fokozatosan változtassam az arányokat úgy, hogy ha az első rajz mondjuk 4:1 arányú volt, akkor az utolsó legyen 1:4 arányú. Nagyon nehéznek találtam a feladatot, sokat dolgoztam vele. Amikor odaadtam neki, úgy látszott elégedett vele. Évekkel később meglepve láttam viszont rajzaimat utolsó könyvében, a *Vision in Motion*ban.

Jó néhány alkalomra emlékszem, amikor apám a Lakeview Avenue-i lakás konyhájában készítette plexi szobrait. Volt egy négy lábon álló gáztűzhelyünk. Alatta lakott a macskánk. Apám az iskolából hozta haza a plexilemezeket, amelyek már meg voltak károlva, fűrészelve és perforálva. Addig melegítette a sütőben, amíg meg nem lágyultak, majd grimaszok közepette, mert a műanyaglemezek égettek, gyorsan a kívánt formára hajlította őket.

Legélénkebb emlékeim a fényképeiről vannak: filmjeiről, fotogramjairól és kamerával készített fotóiról.

Volt otthon egy 16 mm-es vetítőgép és különleges alkalomnak számított, ha a húgomnak és nekem mozielőadást rendezett. Nagyon valószínű, hogy valamennyi filmjét megnéztük apránként, de az egyetlen, amire világosan emlékszem, a *Fekete-fehér-szürke fényjáték*. No meg az a két film, amit 1938-ban, az Astor Streeten készített rólunk kisgyerekekről.

Bár a *Fekete-fehér-szürke fényjáték* nem hangosfilm, öreg vetítőnk zúgása, zörgése nagyszerű mechanikus kísérőnek tűnt a fénymodulátor állandó mozgásához. A két gyerekfilm egyszerre volt öröm és frusztráció. Öröm, mert valamennyien rajta voltunk, olyan környezetben, és olyan tárgyakkal körülvéve, amikre gyakran emlékeztem. Láttam apámat, anyámat, húgomat, magamat meg

azokat a fiatal lányokat, akik segítettek ellátni minket. Láthattam a nagy kertet a londoni házunk körül, az Astor Street-i lakás utcai szobáit, az Oak Street Beach-et és Chicago 1938-as látképét. De a filmek ugyanennyire frusztráltak is, mert apámtól távol állt, hogy a lefilmezett akciót panoramikusan beállított környezetben helyezze el. Azt gondoltam magamban: ó, bárcsak felemelte volna a kamerát, csak egyetlen pillanatra, bárcsak ehelyett a kövér kislány helyett láthatnánk a szoba többi részét! Bár megmutatná a londoni nappali szoba bútorait, vagy az Astor Street-i előszoba falain függő festményeket!

Sokkal interaktívabb emlékeim vannak a fotogramokról. Emlékszem, hogy apám a somonauki nyári tanfolyamon, a szabadban készítette őket, tanítványaival együtt. A húgomat meg engem rendszerint elküldtek, hogy ne legyünk láb alatt. De az egyik nyáron apám megmutatta, hogy kell elhelyezni a tárgyat a fényérzékeny papíron és kitenni a papírt a tűző napra. Érdeklődéssel figyeltem, amint a papír levendulaszínű majd barna lesz. Egyszer a kezembe adott egy összetekercselt fémet egy darab papírral körbehajtogatva és azt mondta, tartsam a napon. Egy idő után kicsomagoltuk, de az eredmény mindkettőnket csalódással töltött el. Sokkal jobban sikerültek a levél- és virágkompozícióim. Floris Neusüß szerint apám soha nem vesztette el érdeklődését a fotogramok iránt. Chicagóba érkezése után készített legjelentősebb fotografiai munkái fotogramok.

Mindemellett úgy tűnt, hogy kedvenc fényképezőgépét, egy Leicát, mindenhol magával vitte. Biztos, hogy több száz felvételt csinált, de csak azokat tudom azonosítani, amiket a húgomról és rólam készített, meg néhány 35 mm-es Kodachrome diát, ezek között akad néhány nagyon szép. Beaumont Newhall azt állította, hogy apám érdeklődése Amerikába érkezése után a színes fényképezés felé fordult. Ez magyarázhatja azt is, hogy ebből a korszakból tulajdonképpen nincsenek publikált fotografái. Másrészről Nathan Lerner visszaemlékezése szerint apám az iskolában tartotta a negatívait s valószínűleg anyám is otthagya őket, amikor 1949-ben Kaliforniába költözött. Ezek nem élték túl, hogy az Institute of Design átköltözött az Illinois Institute of Technology-ba. Így aztán apám utolsó ismert fekete-fehér fotografái a családjáról készült képek, olyanok, amelyeket nem arra szánt, hogy közönség elé kerüljenek. Ugyanakkor ezek is hordozzák apám jellegzetes stílusjegyeit: ezek is mádtávlatból, békaperspektívából, különös szögéből készült képek, asszimetrikus kompozíciók, elvágott fejek és torzók, hangsúlyozott árnyékok stb.

Unalmas dolog volt modelljeként szerepelni. Amennyire tudom, apám soha nem maga csinálta a sötétkamra-munkát. Chicagóban ezt főleg az iskolában csinálták, talán ezért is tartotta ott a negatívokat. Jól ismert tény, hogy Németországban, a házasságuk idején első felesége, Lucia Moholy hívta elő a képeit,

és anyám szerint gyakran később is, amikor mindketten Londonban éltek. Őr-
zök egy csomó papírtasakot is, német városok mai gyorslaboroknak megfelelő
fotóműterméből, ami arra vall, hogy apám az átlagos turistákhoz hasonlóan
ilyenekbe adta be a képeit kidolgozásra.

Talán mert nem maga laborált, apám a kamera keresőjében komponált és
ez igen hosszadalmas volt. Általában szabadban, nappali fényben fényképezett
minket. Nem emlékszem, hogy állványt használt volna ezekhez a felvételek-
hez. Ugyanakkor egy sorozat rólunk készült 35 mm-es Kodachrome felvéte-
len műfényt és állványt használt. A napfényen zajló modellülésekkel kapcsolat-
ban emlékszem, hogy mindig ablak mellé ültetett, arra felerősítette kedvenc
fotográfiai segédeszközét, a nagy ív fehér rajzpapírt, s azt úgy irányította, hogy
a lehető leghatékonyabban tükrözze vissza a fényt az arcra. Jobban figyelhet-
tem a munkáját, amikor nekem kellett tartanom a papírt, miközben ő anyámat
vagy a húgomat fényképezte.

Bár apám már azelőtt is készített színes felvételeket, hogy az Egyesült Álla-
mokba jött, amennyire tudom, korábban nem dolgozott Kodachrome-mal.
Minden elismerésem a Kodak korabeli színes filmjéé. A néhány máig megma-
radt kép színei ugyanolyan élénkek és valódiak, mint fél évszázaddal ezelőtt
lehettek.

BARÁTOK, KOLLÉGÁK ÉS A SCHOOL OF DESIGN

Apám sok embert ismert és kiterjedt levelezést folytatott. Fekete-fehér fotói-
hoz, negatívjaihoz hasonlóan levelezése is elveszett. Anyám csak azokat tar-
totta meg, amelyeket apám neki írt. Szerencsére mások nem takarítottak ilyen
alaposan és apám levelezésének sok darabja kerül napfényre.

Sokan jártak hozzánk, Chicagóban is, a somonauki nyári iskolában is. Sőt,
néha a húgom és én is elkísértük a szüleinket ebédekre meg délutáni meghí-
vásokra. Néha gazdag üzletembereket látogattunk meg, akiknek a támogatását
apám szerette volna megnyerni az iskola számára. Rendszerint mi voltunk az
egyedüli gyerekek. Evés után csendben játszhattunk. Emlékszem, ahogy —
mint a macskák — óvatosan átkutattuk a hatalmas, csendes északi-parti udvar-
házakat. Mindig betartottuk a két szigorú szabályt: egyetlen ajtót se nyiss ki és
semmihez se nyúlj hozzá. Ez volt a bevezetés abba a szórakoztató időtöltés-
be, hogy nézzem, miként élnek mások.

A gazdag üzletember, Walter Paepcke játszotta a legfontosabb szerepet
apám küzdelmében, hogy képes legyen fenntartani és működtetni az iskolát. Jól
ismert, hogy Paepcke kapcsolatai és személyes támogatása közvetlenül segítet-
ték a vállalkozás fennmaradását. Paepcke tulajdona volt a somonauki birtok,

ahol a nyári tanfolyamokat rendezték. Nagyvonalúan évi 1 dollárért adta bérbe apámnak. A Paepcke-családra vonatkozó legkorábbi emlékeim Somonaukból származnak, bár voltunk chicagói lakásukban, a Lake Shore Drive-on is.

A Paepcke-család háza — istállókkal, tenispályával, uszodával — másfél mérföldnyire volt a nyári iskolától. A húgom és én gyakran jártunk át a három szép szőke Paepcke-lányhoz: Ninához, Paulához és Tonihoz. Toni állt legközelebb hozzánk korban, vele találkoztunk legtöbbször. Paula vagy Nina pedig kártyatrükkökre tanított. Amikor épp semmi mást nem rajzoltam csak lovakat, Paula mutatta meg, hogy ha nagyobbra rajzolom a lovak fülét, az igencsak javítja a képek kompozícióját. Mrs. Paepcke, akit a felnőttek csak Pussynak szólítottak, nagyon szép asszony volt, csodás színekkel. Rózsaszín arcbőre volt, világoskék szemei és bár még csak harmincas évei végén járt, mesés ezüstszerű haja.

A nyári iskolából csak Walter Paepckét tudom felidézni. Energikus modorú tagbaszakadt ember volt. Néha lovon érkezett. Ő és apám a ház előtti teraszon sakkoztak. Apám minden bizonnyal nagyon jó sakkozó volt. Testvéremet és engem is megtanított játszani. De az egyik játszmában mindössze két lépésben mattot kaptam és ezzel számomra a játék minden vonzerejét elvesztette. A húgom nem hagyta magát ilyen könnyen megfélemlíteni, és gyakorlott játékosná lett. Egyszer megkérdeztem anyámat, jól játszott-e Mr. Paepcke? Anyám mosolyogva válaszolt: „hát, Laci úgy mondta, Paepcke átjön délután sakkozni, emlékeztess rá, hogy ma engedjem nyerni”.

Anyám vacsorákat rendezett, hogy segítse apám kapcsolattartását a chicagói üzleti körökkel és a University of Chicago tanáraival. Amikor a Lakeview Avenue-ra költöztünk, és nem volt már szakácsnőnk meg pesztonkánk, a húgom és én sokszor segítettünk a terítésben és az ültetőkártyák elhelyezésében. Amikor nagyobbak lettünk, leszedtük az asztalt és elmosogattunk. Egyszer Walter és Ise Gropius jöttek ebédre. Váratlanul bejöttek a konyhába, ahol a húgommal mosogattunk, hogy tőlünk is elbúcsúzzanak. „Viszontlátásra, Mr. Gropius” — mondtam udvariasan. „Hívj csak Piusnak” — válaszolta. „Engem meg Piának” — szólt közbe Ise. Mi csak bámultunk, elnémultunk az elképzelhetetlen pimaszságnak még a gondolatától is, hogy két ilyen tiszteletreméltó személyiséget a becenevükön szólítsunk.

Ise valami egészen csodálatos dologra volt képes. „Nézz a szemembe” — mondta. Amikor belenéztem barna szembogarába, elkezdte forgatni, először kétszer lassan, majd kétszer vagy háromszor gyorsan fordította körbe. El voltam bűvölve.

Nem hiszem, hogy valaha is találkoztam volna Alexander Archipenkoval, aki néhány évet Chicagóban töltött a negyvenes években, de neki köszönhet-

tem az első leckét műértésből. Apám hazahozott egy szobrot, amit Archipenko vagy ajándékba vagy csereként adott neki és az ebédlőasztalra tette. „Mit látsz?” — kérdezte. Először csak egy hosszú, félméteres fekete követ láttam, lágy, hullámos felszínnel, néhol sekély barázdákat és egy kerek mélyedést az egyik sarkán. „Nézd — mondta apám — ez egy nő. Ez a barázdált vonal, ez a haja vagy valami csuklyaféle, amit az apácák hordanak. Nézd, hogy folytatódik a karjában. És ez a lyuk, ez a szeme.” Akkor már láttam, hogy ez egy ülő nő szobra.

No meg ott voltak a magyarok. Tudtam, hogy az anyám német, apám magyar. Abban a meggyőződésben nőttem fel, hogy németek nagy számban fordulnak elő, főként a Közép-Nyugaton, a magyarok viszont különlegesen és örökségemnek ezt a részét meg kell őriznem. Amikor öt vagy hat éves voltam, felfedeztem egy könyvet az iskolai könyvtárban és hazavittem, hogy megmutassam apámnak. Az volt a címe, hogy *A jó tanító* és egy magyar nevű nő, Kate Seredy írta és illusztrálta. A történet egy fiatal fiúról, Jánosról szól, becenevén Jancsiról, aki egy tanyán él a magyar alföldön az első világháború idején. Apám örült, hogy érdekel a könyv. Elmondta, hogy ő is egy tanyán élt a magyar alföldön, ami azt a benyomást keltette bennem, hogy ő körülbelül olyan farmerfiú, mint amilyeneket Somonaukban ismertem. Jócskán középkorú voltam már, amikor rájöttem, hogy nem így volt.

Apám soha nem beszélt a gyerekkoráról vagy a családjáról egyebet, mint hogy megemlítette, hogy egy tanyán élt. Szüleink családja távolinak és valószerűtlennek tűnt számunkra. Tudtuk, hogy Európában élnek, de a háború minden kommunikációt lehetetlenné tett velük 1940 után. Csak apám anyjáról láttam fényképeket, jóképű öccséről, Ákosról és az unokatestvéremről, Leventéről, Jenő bátyja fiáról. A szüleim úgy emlegették apám anyját, hogy „Vilmosné”. Én természetesen — bár tévesen — úgy gondoltam, hogy ez a keresztnéve. Egyszer meglátogatott minket Londonban, amikor még nagyon kicsi voltam. Halvány emlékeimben hosszú sötét ruhákba öltözött nagydarab öreg hölgyként élt. Magyarország mítikus világnak tűnt és úgy képzeltem el, ahogy Kate Seredy leírta a könyvében, rendezett földműves országgént, ahol kifinomult ízlésre valló ruhákat viselő emberek laknak.

Apámnak sok Chicagóban élő magyarral volt kapcsolata. Egy hölgyre világosan emlékszem, Madame Varróra. Varró Margit híres zongorista volt Európában, de férjével és fiával Amerikába kellett menekülnie. A férje, Stefan, akít mi Pista bácsinak szólíthattunk, könyvkötő volt, higgadt idősebb ember, gyönyörű bajusszal. Madame Varró kénytelen volt más emberek házában tehetségtelen gyerekeknek zongoraórákat adni. Ma már, ötven év

múltán tudom milyen nehéz lehetett a sorsa és együttérzek vele. De akkor megfélemlített a türelmetlensége. Jobb volt, amikor Mrs. Jonas tanított zongorázni, aki vidám bécsi nő volt és nem vette szívére ügyetlenkedésemet.

Sokszor találkoztunk egy magyar áccsal, akit Tomán Kálmánnak hívtunk, bár valójában Tomaniczka volt a neve. Úgy él az emlékezetemben, ahogy Pista bácsi. Ő készítette apám festményeihez a kereteket és ő dolgozott kint Somonaukban is. Egy nyáron teljesen egyedül épített egy üvegezett verandát a ház elé.

Valószínűleg ugyanennek a nyárnak a vége felé apám és Tomán Kálmán savanyúkáposztát csináltak. Az egész délutánt az új verandán töltötték, gondosan feldarabolták a káposztát és nagy cserépedényekbe tették. Anyám szerint majdnem ugyanannyi nyers káposztát megettek, mint amennyi az edényekbe került: „Laci kihívott a verandára én meg összeesettem a szagtól.” Bevittük az edényeket Chicagóba és letettük őket a pincébe. Nem emlékszem, hogy ettem volna a savanyúkáposztából, de arra emlékszem, hogy a pincénk egész télen szaglott az erjedő káposztától.

Egyszer mindnyájan meglátogattuk Kálmánt és a feleségét. Elég távol laktak, a nyugati parton. Ez önmagában is izgalmas volt, gyerekkoromban minden, ami a Clark Streettől nyugatra feküdt, az terra incognitának számított. A húgom meg én el voltunk ragadtatva egy nagy fa szekrénytől, ami a napali ablakánál állt. Kálmán természetesen egyedül építette meg, majd minden négyzetcentiméterét intarziával díszítette. A sokféle gyönyörű fából összeállított intarzialemezek egymás mellett sorakoztak, s különböző alakokat vagy jeleneteket ábrázoltak. A legnagyobb lemez a szekrényajtó közepén — egy női akt — olyan volt, mintha elefántcsontból készült volna. Úgy gondoltuk, ez az intarziás szekrény a legnagyszerűbb dolog, amit valaha is láttunk. A hazafelé vezető úton szakadatlanul áradoztunk róla. A szüleim keveset szóltak és már majdnem otthon voltunk, amikor rájöttem, hogy Tomán Kálmán szekrényét bizony nagyon giccsesnek tartják.

Száz évvel a születése és csaknem ötven évvel a halála után apám munkásságát egyre többre tartják. Élete főbb eseményei és pályafutása általánosan ismertek. Ezek az emlékek talán hozzátehetnek valamit az általános képhez.

1995 március 2

(Fordította: Kolta Magdolna)